

لقمان بایمتاف^۱

باید به آینده مناسبات تاجیکستان - ترکیه با امید و اطمینان نگاه کرد. در حال حاضر، در حالی که جمهوری تاجیکستان عرصه دگرگونی‌های تاریخی شده است، مناسبات تاجیکستان - ترکیه توسعه می‌یابد. امروزه در این مرحله دو کشور، تمایل توسعه مناسبات دوستانه دوجانبه را در سطح بالایی به نمایش می‌گذارند. تمایلات غربی و عوامل بازدارنده اگرچه در اوضاع مناسبات دوجانبه تأثیر دارند، ولی باز هم تعیین‌کننده محسوب نمی‌شوند. عامل مهم دیگری که بدون آن ارزیابی اوضاع کنونی و آینده ارتباطات ترکیه و تاجیکستان غیرممکن است، روسیه می‌باشد. چنین ارزیابی هم در غرب و هم در شرق طنین‌انداز است، جایی که خاطر نشان می‌شود، روسیه با نفوذترین قدرت نه تنها در تاجیکستان بلکه در تمام منطقه آسیای مرکزی باقی می‌ماند. حوادث اخیر نشانگر آن هستند که جمهوری‌های آسیای مرکزی و در وهله اول تاجیکستان، به هیچ وجه با روسیه قطع رابطه نکرده و قصد ندارند این کار را در آینده‌ای نزدیک انجام دهند. در دهه گذشته صرف‌نظر از بعضی از مشکلات، ترکیه به موفقیت‌های چشمگیری در توسعه ارتباطات اقتصادی، تجاری و فرهنگی با جمهوری‌های آسیای مرکزی نایل آمده است.

کسب استقلال به‌وسیله جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی سابق، بدون شک شرایط جدیدی برای برقراری و توسعه مناسبات متقابل دولتهای غیروابسته مشترک‌المنافع را با یکدیگر و با سایر کشورها به‌وجود آورد. هدف اصلی جهان شمولی ارتباطات بین‌المللی است.

اساس مناسبات تاجیکستان - ترکیه در ژوئن سال ۱۹۹۱ هنگام دیدار غیررسمی رئیس‌جمهور سابق جمهوری سوسیالیستی تاجیکستان «ق. محکم‌اف» به

۱. دکتر لقمان بایمتاف، عضو آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان است.

ترکیه بنا بر دعوت رئیس مجمع اقتصاد جهانی پروفیسور «ک. شواب» برای شرکت در گردهمایی مجمع اقتصاد جهانی گذاشته شد. در جریان این ملاقات بود که یادداشت تفاهمی با شرکتهای «گرو فیلو» و «موتورولو» درباره توسعه ارتباطات در تاجیکستان به امضاء رسید، در نتیجه مناسبات جدی بین وزارت مخابرات تاجیکستان و شرکتهای فوق به وجود آمدند، که دستگاههایی با ۲۵۰۰ شماره تلفن بلاعوض در اختیار وزارت مخابرات قرار دادند و بعد از دو سال موافقتنامه‌های همکاری بازرگانی - اقتصادی به وسیله هیأت دولتی تاجیکستان در کشورهای همسایه به امضا رسیدند.

برقراری گفتمان سیاسی رهبران دو کشور، ملاقات و دیدارهای آنان زمینه را برای ایجاد تفاهم دوستانه فراهم آوردند.^(۱)

همزمان با به رسمیت شناختن جمهوری تاجیکستان توسط جمهوری ترکیه در تاریخ ۲۹ ژانویه سال ۱۹۹۲، مناسبات دیپلماتیک در سطح سفارتخانه‌های دو کشور برقرار شد. سفارتخانه جمهوری ترکیه در دوشنبه در تاریخ ۲۲ مارس سال ۱۹۹۲ دایر شد.

در آوریل سال ۱۹۹۳ یک هیأت دولتی که در رأس آن وزیر سابق ارتباطات اقتصاد خارجی کشور قرار داشت از ترکیه دیداری به عمل آورد. در جریان این دیدار دو سند زیر به امضای رسیدند:

- موافقتنامه همکاری تجاری - اقتصادی بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه؛
- موافقتنامه واگذاری اعتبار ۵۰ میلیون دلاری به جمهوری تاجیکستان.^(۲) مناسبات تاجیکستان - ترکیه در آینده بعد از پایان گرفتن جنگ داخلی در تاجیکستان توسعه یافتند. در این مقاله لازم است از دیدارها و مذاکرات مثبت رؤسای جمهور دو کشور «رحمان اف» و «دمیرل» که در ژوئیه سال ۱۹۹۳ در استانبول صورت گرفت یاد کرد.

نتایج دیدار استانبول در ژوئیه سال ۱۹۹۳ بدین قرار است:

- امضای موافقتنامه مناسبات دوستی بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه؛
- امضای پروتکل مرکز مشاوره بین وزارتخانه‌های خارجه جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه.^(۳) در تاریخ ۱۱-۱۰ سپتامبر سال ۱۹۹۵ رئیس جمهور ترکیه «دمیرل» در رأس هیأتی متشکل از اعضای دولت و همچنین نمایندگان مؤسسات بازرگانی ترکیه رسماً از جمهوری تاجیکستان دیدار کرد. نتیجه این دیدار منجر به امضای اسناد ذیل شد:

- موافقتنامه سرویس هوایی بین دولتهای تاجیکستان و ترکیه؛

- موافقتنامه همکاری در بخش علوم و فنون؛

- موافقتنامه همکاری در بخش محیط زیست؛

- یادداشت تفاهم متقابل؛

- بیانیه مشترک.

مطابق با یادداشت تفاهم متقابل ظرف مدت کوتاهی در دوشنبه دفتر آژانس توسعه و همکاری جمهوری ترکیه گشایش یافت.^(۴)

در پاییز سال ۱۹۹۵ به منظور توسعه مناسبات دوستی و همکاری بین جمهوری ترکیه و جمهوری تاجیکستان توسط رئیس جمهور تاجیکستان حکمی نسبت به گشایش سفارتخانه و تعیین سفیر تام‌الاختیار جمهوری تاجیکستان «آقای سلیم اف» در جمهوری ترکیه صادر شد.^(۵) در دسامبر ۱۹۹۵ مراسم افتتاحیه سفارتخانه جمهوری تاجیکستان در آنکارا برگزار شد. در این مراسم وزیر امور خارجه ترکیه، رؤسای نمایندگان سیاسی مقیم ترکیه و آنکارا و همچنین دیگر اشخاص رسمی حضور داشتند. برای شرکت در این مراسم هیأتی به رهبری وزیر امور خارجه کشور تاجیکستان آقای نظراف فرستاده شد که مورد استقبال رئیس جمهور ترکیه آقای دمیرل قرار گرفت.^(۶) بعد از کسب استقلال تاجیکستان، بین جمهوری تاجیکستان و ترکیه اسناد زیادی به امضا رسیده است. همه اینها حاکی از گسترش ارتباطات دوجانبه در زمینه‌های

مختلف و تماسهای نمایندگان محافل مختلف می‌باشد. مثلاً در سال گذشته مأموریت‌های مقامات تاجیکستان به ترکیه دوبرابر بیشتر از ۲ سال پیش صورت گرفته است. در این گروه از مأموریتها تاجران، بانکداران، متخصصان و کارکنان بخش‌های دولتی، نمایندگان نهادهای دولتی و شرکتهای حمل و نقل شرکت داشتند.^(۷) برای استحکام دوستی و همکاری بین دو کشور وزارت آموزش و تحصیلات عالی نقش مشخصی را نیز ایفا نموده است. از جمله بین وزارت فوق‌الذکر و مدارس متوسطه خصوصی ترکیه «اوزال شالولا» و «ازمیر» موافقتنامه‌هایی درباره همکاری در زمینه ایجاد شبکه‌های مدارس در تاجیکستان به امضا رسید که مطابق با این موافقتنامه در شهرهای دوشنبه و «تورسون - زاده» مدارس مشترک تاجیکی - ترکیه مشغول به کار هستند.^(۸) ترکیه در امر آموزش کادرهای ملی تاجیکستان مساعدتهای زیادی می‌نماید برای مثال هم‌اکنون در ترکیه شمار بسیاری (نزدیک به ۱۰۰ نفر) دانشجوی تاجیکی مشغول به تحصیل هستند.^(۹)

در سال ۱۹۹۵ از طرف دولت ترکیه برای بررسی طرح یادداشت تفاهمی بین دولتهای جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه در تجارت فرآورده‌های نساجی و در ارتباط با پیوستن ترکیه به اتحاد گمرکی اروپایی در ژانویه سال ۱۹۹۶ مذاکراتی صورت گرفت. در دسامبر سال ۱۹۹۵ از طریق سفارت ترکیه در دوشنبه از رئیس جمهور ترکیه «دمیرل» به رئیس جمهور تاجیکستان «رحمان اف» توصیه‌هایی رسید که مربوط به همکاری در ایجاد صلح در بوسنی و هرزگوین و همچنین مسایل مربوط به تعیین دقیق محل دفن «انر پاشا» فرمانده جنگی ترک و امکانات انتقال جسد او به ترکیه بودند.^(۱۰)

در مکالمه تلفنی رؤسای جمهور دو کشور در تاریخ ششم فوریه سال ۱۹۹۵ رئیس جمهور ترکیه نقش رئیس جمهور تاجیکستان «رحمان اف» را در حل اوضاع جنگی درگیر که در شهرهای «قوگان تپه» و «تورسون - زاده» در ابتدای سال به وجود آمده بودند ارزیابی کرد.^(۱۱)

دیدار رسمی رئیس جمهور تاجیکستان «رحمان اف» از ترکیه که در تاریخ ۵ تا ۸ مه سال ۱۹۹۶ به عمل آمده بود گام مهمی در توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی محسوب شد. رئیس جمهور تاجیکستان هنگام دیدار خود، با بازرگانان و رهبران مؤسسات ترکیه ملاقات کرد و مناسبات اساسی همکاری را بررسی نمود. همچنین قراردادهای اقتصادی و سیاسی مهمی با جمهوری ترکیه به امضا رسیدند. طبق این قراردادها، شرکتها و مؤسسات ترکیه در بعضی از مؤسسات جمهوری تاجیکستان سرمایه گذاری خواهند کرد. برای توسعه صنعت نساجی در منطقه «وحش» و پالایشگاه نفت در شهر «کالنین آباد» شرکت «یازکس» ترکیه و «دوکادو»^(۱۲) روسیه و ترکیه تجهیزاتی در اختیار جمهوری تاجیکستان می گذارند. در بخش مناسبات فرهنگی بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه دستاوردهای مهمی حاصل شده‌اند. ترکیه به عنوان چهارراه دریایی و تجاری، قرن‌هاست که آداب و رسوم شرق و غرب را به هم پیوند می زند. از اینجا می توان نتیجه گرفت که برای جمهوری تاجیکستان ارتباط با ترکیه می تواند در تمام جهات مفید باشد. درباره ارتباطات فرهنگی و آموزشی ترکیه با جمهوریهای ترک زبان مسایل بسیار است. کشور ترکیه مبادرت به اقدامات جدی برای توسعه و گسترش این ارتباطات با ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و قزاقستان می نماید.

در اکتبر سال ۱۹۹۳ در دوشنبه انجمن دوستی تاجیکستان، ترکیه تأسیس شد. در آنکارا قبل از این چنین انجمنی با اساسنامه خود به وجود آمده بود. فعال کردن همکاری‌ها با سفارت ترکیه، برقراری ارتباطات در بخش فرهنگ، علم و هنر فعالیت اساسی انجمن در جمهوری تاجیکستان محسوب می شوند. این انجمن از بدو تأسیس با وزارتخانه‌ها و ادارات دو دولت، اتحادیه‌های هنری، مؤسسات آموزشی، شرکتهای خصوصی همکاری تنگاتنگی داشته است. طی این مدت چندین تبادل هیأت انجام گرفته است. نمایش فیلمهای سینماگران تاجیک که مصادف با سالگرد هزاره شاهنامه فردوسی بود به وسیله کارکنان هنرمند در آنکارا با موفقیت انجام گرفت.

سفیر تام‌الاختیار ترکیه در تاجیکستان آقای «س. ایردیوانلی» علاقمند به مساعدت در ایجاد ارتباطات علمی - فرهنگی است. در بعضی از شهرهای تاجیکستان مدارس ترکیه دایر هستند. محصلان آن امکان بازدید از ترکیه و آشنا شدن با زندگی و معیشت همسالان خود را در خارج دارند. (۱۳)

کارکنان ادب و هنر تئاتر دراماتیک روسی به نام «و. مایاکوفسکی» و نمایش نویسنده ترک «ر. اوزچلیک» «بادام سنگی» را با هزینه خود به نمایش گذاشتند. آکادمی تئاتر، اپرا و باله تاجیکی به نام آینی، یک رشته کنسرت سمفونی از سلسله «هارمونیک جهان» که همگی از آثار آهنگسازان کلاسیک ترکیه تشکیل شده بودند اجرا کرد. کارکنان سیاسی سفارت ترکیه در تاجیکستان همیشه مهمانان محبوب موزه‌ها و کتابخانه‌های پایتخت هستند.

در کتابخانه «ایندیرا گاندی»، آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان نمایشگاه کتاب به مناسبت سالگرد جمهوری ترکیه برپا شده بود. نمایشگاههای مشابهی نیز در بخش هنر گسترش یافته است. در اکتبر سال گذشته گروه رقص «لولا» در جشنواره مردمی بین‌المللی که در شهر آنکارا برگزار شده بود، شرکت کرد.

در حال حاضر، وزارت آموزش و تحصیلات عالی جمهوری تاجیکستان برای متقاضیان یادگیری زبان ترکی مکانی را اختصاص داده است. در روز ۲۳ اکتبر، در آستانه هفتاد و دومین سالگرد استقلال ترکیه در دوشنبه جشنواره سینماگران ترکیه افتتاح شد. در بخش مناسبات فرهنگی بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه پیشرفت‌هایی مشاهده می‌شوند. لیکن در این مناسبات تا حدودی تظاهر و مغرضانه بودن روابط خصوصاً در بخش تبادل علوم مشاهده می‌شوند. در موافقتنامه‌ها در مورد لزوم گسترش ارتباطات علمی بین دو کشور اشاره می‌شود. اما، در حقیقت ارتباط تنگاتنگ بین دانشمندان جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه وجود ندارد و خیلی از خواسته‌های دانشمندان در عمل به اجرا در نمی‌آیند. ما، ارتباطات منظم و

ملاقات دانشمندان و پژوهشگران را در امر توسعه مناسبات دو کشور ملاک قرار می‌دهیم، که تفاهم و اعتماد را استحکام می‌بخشند و دلالت بر نزدیکی دو ملت دارند. بدین منظور لزوم توسعه تحقیقات مشترک و همکاری علمی بین دانشمندان و مراکز پژوهشی و سازمانهای دو کشور احساس می‌شود.

در حال حاضر، بر نزدیکی نژادی، زبانی، فرهنگی و معنوی ترک‌ها تکیه می‌شود وجود خویشاوندی نسبی، اصل و نسب تاریخی مشترک و حتی اشتراک مذهبی خاطر نشان می‌گردد. برگزاری انجمنهای بین‌المللی ملت‌های ترک، تشکیل نهاد هماهنگی فرهنگها و هنرهای ترکی، شورای اروپایی - آسیایی از صدا و سیما که در آن جمهوری‌های ترکیه و تاجیکستان شرکت دارند، ملاقاتهای منظم رهبران ترکیه و کشورهای آسیای مرکزی دلالت بر آن دارند که ترکیه در ۲-۳ سال اخیر به موفقیت‌های چشمگیری در توسعه همکاری با جمهوری‌های آسیای مرکزی قبل از همه با جمهوری‌های ترک زبان این منطقه نایل آمده است.

مسأله تشکل «بازار مشترک ترک» و ایجاد دولت واحد به نام «توران» در سازمانهای ترک متعصب مورد بحث و مذاکره قرار می‌گیرند. (۱۴)

امروزه، حقیقتاً همه ترک‌ها زبان ترکی را یاد ندارند. زبان واحد در تمام ترکیه وجود ندارد. ترک‌ها مدتی پیش حتی به نژادها (اروپایی، مغولی) و همچنین از روی عقاید مذهبی (تسنن، تشیع، مسیحی، بودایی و غیره) نیز تقسیم شده‌اند.

ترک‌ها جهان‌بینی کلی مشترکی ندارند. در روانشناسی اجتماعی، در رفتار مردم، در مناسبات مشخص بین آنان و همچنین در آداب و رسوم معنوی نیز اختلاف وجود دارد. از این جهت تشکیل یک فضای یکپارچه ترکی که درباره آن خیلی گفته می‌شود غیر ممکن است. اما روی هم رفته به وسیله دولت ترکیه نظریه جدیدی که برای آینده‌ای دراز مدت در نظر گرفته شده همه‌جانبه بررسی می‌شود. (۱۵)

ترکیه بیش از ده هزار دانشجو را از جمهوری‌های ترک زبان اتحاد جماهیر شوروی سابق به مراکز آموزش عالی خود پذیرفت و مشاوران، استادان و حتی روحانیون خود را به جمهوری‌های فوق‌الذکر روانه ساخت. (۱۶)

با کمک تجهیزات الکترونیکی و ارتباطات ماهواره‌ای، برنامه‌های تلویزیون آنکارا از جمله برنامه‌های آموزش زبان ترک در کشورهای آسیای مرکزی و جمهوری آذربایجان پخش می‌شوند. (۱۷) تاجیکستان یگانه جمهوری آسیای مرکزی است که از روی علائم نژادی و زبانی شبیه به دیگر جمهوری‌ها نیست، اما فقط در مناسبات فرهنگی ارتباط معین تاریخی با ترک‌های ترکیه دارد. (۱۸) در ترکیه نیرو را برای ساختن سیستم جدیدی به کار نمی‌برند بلکه برای تجدید سازمان سیستم‌های موجود و برای تغییر جهت آنها به نمونه‌های اقتصادی - سیاسی غربی، برای سازگار کردن آنها به طرز تفکر کارفرمایی خصوصی و اقتصاد بازاری به کار می‌برند. ترکیه برای ساختن ده‌ها مدارس متوسطه مشترک در ازبکستان و تاجیکستان در زمینه تجهیزات، متخصصان و غیره مساعدت نمود. (۱۹)

ترکیه مشترکاً با مجامع اروپایی و بانک تجدید ساختمان و توسعه اروپایی، ۱/۵ میلیون اِکو برای ساختن آموزشگاه کارمندان بانکی ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان اختصاص داده‌است.

علاوه بر مناسبات ترکیه و تاجیکستان مستقل، در مقایسه با دیگر دولتهای ترک‌زبان منطقه آسیای مرکزی، می‌توان خاطر نشان ساخت که ترکیه در این مناسبات ناموفق بوده است. لیکن، ارتباطات مستقیم سیاسی برقرار شدند. دید و بازدیدهای رؤسای دولتها، پارلمانها و وزرا انجام شده‌اند و انجام می‌شوند. با وجود این زندگی نشان داد که بعضی از موافقتنامه‌ها و بیانیه‌ها فعلاً عملی نمی‌شوند. درباره عوامل بازدارنده کمی بیشتر صحبت می‌کنیم. به نظر ما دلیل اصلی آن است که جمهوری تاجیکستان در وجه تمایز با دولتهای همسایه بیشتر از همه با روسیه در

ارتباط هست و تحت حیثه ژئوپلتیک روسیه قرار دارد. ترکیه که راهنمای ژئوپلتیک آمریکا و کشورهای غربی در ممالک مسلمان آسیای مرکزی محسوب می شود مخصوصاً در تاجیکستان نه فقط با اعمال متقابل روسیه برخورد می کند بلکه با مانورهای جدید ژئوپلتیک جمهوری اسلامی ایران نیز روبرو می شود. علاوه بر آن تاجیکستان در ژئوپلتیک ترکیه جای مخصوصی دارد. به همین خاطر جمهوری تاجیکستان قصد ندارد همیشه به تنهایی عمل کند. همیشه در خط سیر تمایلات روسیه پیش می رود، بدین طریق اهداف ترکیه را به میان می آورد. ترکیه پیش از هر چیز درگیر مسایل سیاست داخلی است. شدت غیر مطلوب مسابقه ژئوپلتیکی با ایران و روسیه را احساس می کند، به اندازه قابل ملاحظه ای از سیاست خارجی فعال صرف نظر کرده و از سیاست آمریکا نسبت به ایران و کشورهای مسلمان اتحاد جماهیر شوروی سابق فاصله زیادی گرفت.

جلب تاجیکستان به سیاست آمریکا و کشورهای غربی در آسیای مرکزی برای ترکیه بیشتر مخاطره آمیز می شود و بدین وسیله حیثیت ایدئولوژیکی و ژئوپلتیکی خود را در این منطقه محدود می کند. علاوه بر تاجیکستان، قزاقستان و ازبکستان عدم پشتیبانی خود را از بنیادگرایان اسلامی اعلام داشتند. پس برای ترکیه ضرورتی به وجود نمی آید آنها را در رابطه با نگرش نسبت به اسلام به طرز خاصی متقاعد کند.

جمهوری های ترک زبان در سیاست خارجی، سیاست مستقلی را از خود ابراز می دارند، نه در خط سیر تمایلات ترکیه. امروزه مناسبات، در اساس منطقه ای و تمام ترکی، بیشتر تمایل به توسعه دوجانبه دارند. (۲۰)

تاجیکستان به عنوان بازار فروش اجناس ترکیه

تاجران ترکیه بیشتر مواد خام، نفت و گاز را در جمهوری های آسیای مرکزی خریداری

می‌کنند. آنها از تاجیکستان، پنبه، احجار کریمه (سنگهای قیمتی)، طلا، آلومینیوم، نقره، پشم، پوست و غیره را وارد می‌کنند، خلاصه تاجیکستان به موازات کشورهای دیگر آسیای مرکزی منبع تقریباً تمام نشدنی مواد خام یا لاقط، مواد نیم‌ساخت برای جمهوری ترکیه می‌باشد. در عین حال، جمهوری‌های آسیای مرکزی بازار فروش پُر ظرفیت اجناس ترکیه محسوب می‌شوند. اینک فهرست صدور کالاهای ترکیه، در وهله اول به خاطر محصولات صنعتی، فنی، الکتریکی، محاسبه‌ای، پوشاک، محصولات پوستی به طور خارق‌العاده‌ای گسترش یافته است.

مطبوعات ترکیه بارها به اطلاع رسانده‌اند که تاجران ترکیه تقریباً مواد خام را در شوروی سابق به قیمت ناچیزی خریداری نموده و از آنها اشیای بسیار عالی می‌سازند.^(۲۱)

تجارت «وحشی» در یجهٔ تنفس مهمی شده است. محتکرین کوچک و بزرگ از طریق «شاپ تورهای» سازماندهی شده شرکت‌های جهانگردی در شهرهای مسکو، تاشکند، آلماتا، دوشنبه و غیره به استانبول جهت خرید اجناس مختلف می‌آیند.... به نوبه خود تاجران ترکیه صمیمانه خوشحالند چرا که هزینه‌های حمل و نقل وجود ندارد، گردش کالا افزایش یافته است، اقتصاد کشور گردش اضافی حاصل می‌کند.

واضح است که مدت زیادی نمی‌تواند این‌طور ادامه پیدا کند. همکاری‌های اقتصادی، فنی و تجاری بین تاجیکستان و ترکیه باید بر پایه موافقتنامه‌های بین دولتی برقرار باشند و باید مقیاس و جنبه مناسبی به ظرفیت‌های دو کشور داد. چنین موافقتنامه‌هایی بین دو کشور منعقد شده‌اند کارفرمایان ترکیه بیشتر از همه واقع بین هستند. آنها صریحاً مسأله حمل و تحویل نفت را از قزاقستان، ازبکستان و جمهوری آذربایجان، گاز را از ترکمنستان، آلومینیوم و فلزات گرانبها را از تاجیکستان و از دیگر جمهوری‌های ترک‌زبان مطرح می‌کردند. در رسانه‌های ترکیه مذاکره وسیع طرح‌های کم‌بیش عاقلانه لوله‌های نفت از آسیای مرکزی به ترکیه و از آن طریق به اروپای غربی پخش می‌شود.^(۲۲)

تحلیل‌گران می‌پندارند که در راه توسعه همکاری ترکیه با جمهوری‌های شوروی سابق موانع زیادی وجود دارند. بخشی از آنها موقتی یا جنبه ذاتی دارند و برای رفع آنها به نیرو و وقت زیادی نیاز نیست.

ترکیه تمایل به گسترش ارتباطات اقتصادی، تجارتي و فرهنگی با کشورهای مشترک‌المنافع دارد. لازم به یادآوری است که ترکیه سرمایه‌گذاری بزرگی در عرصه‌های مختلف اقتصاد جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی سابق انجام داده است.

صنعت نساجی مهمترین بخش صادرات ترکیه است و در سال ۱۹۸۰ حجم صادرات منسوجات به ۸۱۵ میلیون دلار رسید و در سال ۱۹۹۳ این رقم تا ۶ درصد افزایش یافت. منسوجات صادراتی متنوع بوده و شامل الیاف تا پارچه می‌شوند.

در نتیجه کاهش پنبه در تولیدات جهانی، تقاضای پنبه ترکیه افزایش یافت. لیکن افزایش حجم صادرات از ترکیه باعث کمبود شدید این ماده در بازار داخلی شد که به نوبه خود باعث گشت تا پنبه با قیمت‌گران و کیفیت پایین وارد شود.

در سال ۱۹۹۴، صادرات منسوجات تا میزان ۶/۳ میلیارد دلار رسید. اگرچه در سالهای اخیر حجم صادرات فرش کاهش یافته است، اما در تولیدات منسوجات، ترکیه موقعیت ممتازی را به خود اختصاص داده است. فرش‌های ترکیه در بازارهای بین‌المللی با محصولات فرشی از کشورهای هند، ایران، پاکستان، چین رقابت می‌کنند.

فرآورده‌های صنعت نساجی ترکیه اساساً به کشورهای اتحادیه اروپایی که از بین آنها آلمان خریدار عمده این منسوجات محسوب می‌شود، فرستاده می‌شوند.

ترکیه منسوجات خود را به آمریکا نیز صادر می‌کند. در سال ۱۹۹۴ حجم منسوجات حمل و تحویل صادراتی از ترکیه به آمریکا به ۷۰۰ میلیون دلار رسید. (۲۳)

جمهوری‌های آسیای مرکزی و جمهوری ترکیه قدرت گسترش همکاری را نه تنها در بخش تجارت، بلکه در زمینه‌های مختلف دیگر نیز دارند.

حجم رسمی تجارت تاجیکستان با ترکیه در سال ۱۹۹۵ تقریباً به ۱۱ میلیون دلار رسید. لیکن مقام اول را در گردش کالا، تجارت رسمی اشغال نمی‌کند؛ بلکه طبق محاسبات مقدماتی تجارت غیررسمی به اصطلاح «قاچاقی» ۲/۵ تا ۳ بار بیشتر از نمودارهای عملیات بین دولتی صادرات-واردات است.

با به وجود آمدن تشکلهای جدید در عرصه بین‌المللی در سال ۱۹۹۲ شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه تأسیس شد، وظیفه اساسی آن مساعدت در پیشرفت کشورهای همسایه و کشورهای ترک‌زبان که در راه پیشرفت قرار گرفته‌اند، است. (۲۴)

وظایف اساسی برنامه فعالیت شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه عبارتند از: تشکیل برنامه‌های مختلف آموزشی، رفع مشکلات حیاتی در بخشهای نیرو و اکولوژی، توسعه کارفرمایی خصوصی، ترغیب تجارت و فعالیت سرمایه‌گذاری، استفاده از منابع علمی-فنی، تکمیل سیستم دارایی و بانکی، تولیدات کشاورزی، صنعت غذایی‌سازی و سیستم رفاه، توسعه سیستم مدیریت چه در بخش خصوصی و چه در بخش دولتی، تجدید ساختمان یا خصوصی کردن بنگاههای دولتی، گسترش ارتباطات سیمای، تکمیل وسایل ارتباطات برای آسانتر شدن گذار کشورهای مذکور به سیستم مدیریت دموکراتیک، تکمیل نهادهای محلی حکومت.

شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه بودجه خصوصی داشته و به طور مستقل عمل می‌کند. رئیس آن که فعالیت سازمان را هماهنگ می‌کند، مطیع وزارت امور خارجه جمهوری ترکیه است. شرکت مذکور، اهداف کاملاً صلح‌آمیزی را دنبال می‌کند. در عین حال، ترکیه پنهان نمی‌کند که با استفاده از ارتباطات وسیع خود، تمایل دارد جای شایسته‌ای را در شرایط جدید نظم بین‌المللی اشغال کند. در حال حاضر، ترکیه دارای نقش معینی می‌باشد، با استفاده از نزدیکی فرهنگی و منطقه‌ای با کشورهای منطقه آسیای مرکزی، همزمان به قدر امکان، در تاجیکستان نفوذ کرده حداقل در این زمینه با ایران رقابت می‌کند. شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه با کشورهای توسعه‌یافته‌ای مثل آمریکا، آلمان، اتریش، فرانسه، ایتالیا، کانادا، اسرائیل و

غیره همکاری می‌کند. از تابستان سال ۱۹۹۴ در ارتباط با افزایش فعالیت‌های تجاری با فدراسیون روسیه، شعبه شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه در این کشور افتتاح شد و در چارچوب همکاری‌های فنی برای جلب توجه تاجران ترکیه به فعالیت خود ادامه می‌دهد. شعبات این شرکت در کشورهای قرقیزستان، مالدیو، قبرس، جمهوری آذربایجان، گرجستان، تاجیکستان، قزاقستان، ازبکستان، ترکمنستان، مغولستان، نیز وجود دارند. به منظور همکاری‌های گسترده‌تری با سازمانهای ملی و بین‌المللی، افتتاح دفتر شرکت «توسعه و همکاری» ترکیه در تاجیکستان دارای اهمیت سیاسی مشخصی می‌باشد. (۲۵)

اساس مناسبات اقتصادی و تجارتی بین دو کشور در سال ۱۹۹۱ در گردهمایی اقتصاد جهانی در استانبول گذاشته شد. نمایندگان جمهوری تاجیکستان در آن موقع برای نخستین بار ارتباطات تجاری با شرکتهای بزرگ ترکیه را برقرار کردند. بعد از دو سال به وسیله هیأت دولتی تاجیکستان موافقتنامه‌های همکاری تجاری - اقتصادی در کشور همسایه به امضا رسیدند، و همچنین موافقتنامه‌ای در زمینه واگذاری اعتباری به مبلغ ۵۰ میلیون دلار به امضا رسید. (۲۶)

گفتگوهای سیاسی رهبران دو کشور، ملاقات آنها، دید و بازدید رئیس جمهور ترکیه «دمیرل» از جمهوری تاجیکستان در سال ۱۹۹۵ و دیدار رئیس جمهور تاجیکستان «رحمان اف» از جمهوری ترکیه در سال ۱۹۹۶، زمینه را برای مناسبات همه‌جانبه بیشتر فراهم ساختند.

همه مدارک و اسناد تصویب شده سبب گسترش ارتباطات دوجانبه در عرصه‌های مختلف مخصوصاً در بخش اقتصاد و تجارت شدند.

تحلیل‌گران خاطر نشان می‌سازند که عامل مثبت در گسترش آینده ارتباطات اقتصادی و تجارتی دو کشور می‌تواند نه تنها مناسبات دوستی، بلکه تفاهم و احترام متقابل که بین همسایگان رایج هستند، باشند. (۲۷)

طرح سرمایه‌گذاری ترکیه در تاجیکستان از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۰۰ به حکم دولت جمهوری تاجیکستان تصویب شده و از موارد زیر تشکیل شده است:

- ساختن ایستگاه برق آبی در شهر سنگ توده؛

- ساختن کارخانه نساجی در «حصار و کولاب»؛

- ساختن و بهره‌برداری از مجتمع‌های مهمانپذیر؛

- سازماندهی تجهیزات ارتباطات مدرن، کارخانجات اتومبیل.

باید یادآور شد که ترکیه قادر به مساعدت در به‌کارگیری ذخایر گرانبها و معادن بزرگ نقره، مس و معدن «کنی منصور» است، و همچنین یک رشته شرکتها با خط‌مشی‌های مختلف از جمله توسعه جهانگردی را تشویق به سرمایه‌گذاری می‌کند.

در حال حاضر در جمهوری تاجیکستان شرکتهای مشترک تاجیکستان - ترکیه «سرا - توج و کولینخو» به ثبت رسیده‌اند.

شرکتهای ترکیه به حساب اعتبارهای در نظر گرفته شده، ساختن کارخانه چرمسازی در شهر «خجند» و کارخانه بافندگی در منطقه «گی‌سار» و همچنین کارخانه داروسازی در شهر دوشنبه را در نظر دارند. (۲۸)

شرکتهای ترکیه همکاری تنگاتنگی را با شرکتهای جمهوری تاجیکستان شروع کرده‌اند. متخصصان ترکیه در گسترش کارخانه مختلط نساجی در منطقه «وحش» و در ساختمان پالایشگاه استخراج نفت در «کالنین‌آباد» مساعدت می‌کنند. آنها همچنین در ساختمان کارخانه مختلط ریسندگی در «دوشنبه» و «گی‌سار» همکاری می‌کنند.

گذشته از آن ترکیه اعتباری را برای به‌کارگیری منابع مختلف استخراج فلزات گرانبها، طلا و نقره، اختصاص می‌دهد. معدن نمکی که در منطقه «بوسی» واقع است مورد توجه تاجران ترکیه می‌باشد. (۲۹)

تأسیس کارخانه‌های مشترک تهیه محصولات کشاورزی، نگهداری سبزیجات و میوه‌جات برای منافع هر دو دولت مناسب است. تأمین مالی کارخانه‌های مشترک برای تهیه پنبه، سنگهای گرانبها و فلزات، تولید کالاهای مصرفی مختلف مثل تلویزیون، کامپیوتر، کاشتن

رستنی‌های مفید، ساختن مراکز بهداشتی - درمانی، آسایشگاه و غیره می‌توانند توجه تاجران ترکیه را جلب کنند.

هم‌اکنون گردش تجارت ترکیه در جمهوری تاجیکستان نزدیک به ۱۵۰ میلیون دلار را تشکیل می‌دهد. در سال ۱۹۹۵ جمع کل صادرات کالا از تاجیکستان به ترکیه از روی محاسبات رسمی ۱۰/۱ میلیون دلار کالا را تشکیل داده است، از ترکیه به تاجیکستان به مقدار ۱۱/۴ میلیون دلار کالا صادر شده است. (۳۰)

لیکن با توسعه مناسبات با دولتهای آسیای مرکزی، ترکیه باز هم به تنهایی نمی‌تواند همه مسایلی را که جمهوری‌های تازه استقلال یافته از جمله تاجیکستان برای آن مطرح می‌کنند، حل نماید. اما تاجران ترکیه که در قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان سرمایه‌گذاری می‌کنند، خوش بینی خود را از دست نمی‌دهند. آنها در چهره تاجیکستان شریک اقتصادی خوبی را می‌بینند. همچنین می‌پندارند که سرمایه‌گذاری‌های متقابل و کارفرمایی‌های مشترک می‌توانند پایه‌ای برای همکاری‌های درازمدت باشند.

نتیجه

تجزیه و تحلیل مشکلات توسعه مناسبات بین‌المللی جمهوری تاجیکستان با جمهوری ترکیه نشان دادند که دو دولت سعی دارند مطابق با همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی پیش بروند و مشکلات بین‌المللی و بین منطقه‌ای را که به وجود می‌آیند به‌طور مسالمت‌آمیزی حل کنند. طبق بیانیه مشترک جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه، آنها سعی دارند صلح و ثبات را در تاجیکستان برقرار کنند. سیاست خارجی جمهوری ترکیه در قبال جمهوری تاجیکستان بر این امر دلالت می‌کند تا جمهوری تاجیکستان مبدل به منطقه صلح و حسن همکاری باشد. صرف نظر از عوامل بازدارنده و موانع ذکر شده، می‌توان و باید به آینده مناسبات تاجیکستان - ترکیه با امید و اطمینان نگاه کرد. در حال حاضر، در حالی که جمهوری تاجیکستان عرصه

دگرگونی‌های تاریخی شده است، مناسبات تاجیکستان - ترکیه توسعه می‌یابند. امروزه در این مرحله دو کشور، تمایل توسعه مناسبات دوستانهٔ دوجانبه را در سطح بالایی به نمایش می‌گذارند. تمایلات غربی و عوامل بازدارنده اگرچه در اوضاع مناسبات دوجانبه تأثیر دارند، ولی باز هم تعیین‌کننده محسوب نمی‌شوند. عامل مهم دیگری که بدون آن ارزیابی اوضاع کنونی و آینده ارتباطات ترکیه و تاجیکستان غیرممکن است، روسیه می‌باشد. چنین ارزیابی هم در غرب و هم در شرق طنین‌انداز است، جایی که خاطر نشان می‌شود، روسیه با نفوذترین قدرت نه تنها در تاجیکستان بلکه در تمام منطقه آسیای مرکزی باقی می‌ماند. حوادث اخیر نشانگر آن هستند که جمهوری‌های آسیای مرکزی و در وهله اول تاجیکستان، به هیچ وجه با روسیه قطع رابطه نکرده و قصد ندارند این کار را در آینده‌ای نزدیک انجام دهند.

در دههٔ گذشته صرفنظر از بعضی از مشکلات، ترکیه به موفقیت‌های چشمگیری در توسعه ارتباطات اقتصادی، تجاری و فرهنگی با جمهوری‌های آسیای مرکزی نایل آمده است. تمام موانع تنها با کمک و هماهنگی نیروهای روسیه و ترکیه برطرف می‌شوند.

چیزی که به مدل اجتماعی و دولتی ترکیه مربوط می‌شود، مفید بودن آن برای آسیای مرکزی است که نباید به‌طور کامل به آن اعتنا کرد. بعضی از اجزای این مدل، مسلماً با مدنظر قرار دادن خصوصیات جمهوری تاجیکستان می‌توانند سرمشق قرار گیرند. در حال حاضر در جمهوری‌های آسیای مرکزی بسیاری از اقتصاددانان و تاجران ترکیه مشغول استفاده از این امکانات هستند.

غیراز دو شق ناگزیر ایده‌های پان‌ترکیسم متعصب و پان‌اسلامیسم که موجب درگیری‌های بین‌ملیتی هستند، می‌تواند فقط توسعه منافع متقابل مناسبات چندجانبه بین ترکیه، تاجیکستان و روسیه باشد. همه این دولتها باید سیاست واحدی که جمهوری‌های آسیای مرکزی را به دولتهای دوست مبدل می‌سازد، تهیه کنند. تهیه چنین سیاستی به نفع مردمان روسیه، جمهوری‌های آسیای مرکزی و حتی جهان اسلام می‌باشد.

منابع

۱. ر.ک.به:

«Spravka o taddziksko - Turetsskikh otnosheniyakh»

از دفتر ثبت اسناد وزارت امورخارجة جمهوری تاجیکستان. ترتیبدهنده. نظیری. شعبه آسیای جنوبی - غربی و آفریقا. از تاریخ ۲۱ فوریه، ۱۹۹۶، ص ۲۰ و نیز ر.ک.به همکاری‌های سودمند - در مجله دریا، ۱۹۹۷، ص ۱۳ (به زبان تاجیکی).

2. «Spravka otaddziksko- turetsskikh otnosheniyakh», p.3.

۳. همان مأخذ، ص ۳.

۴. همان مأخذ، ص ۳.

۵. برای آگاهی بیشتر ر.ک.به: روزنامه‌های سال ۱۹۹۵ جمهوری تاجیکستان، بخصوص به روزنامه‌های Golos Tadjikistana و «صدای مردم»

۶. صورت مصاحبه وزیر امورخارجة جمهوری تاجیکستان تلبک نظراف با رئیس جمهوری ترکیه دمیرل از تاریخ ۱۹۹۲/۱۲/۵ (از اسناد دفتر ثبت وزارت امورخارجة جمهوری تاجیکستان).

7. «Budet li plodotvornim dialog?» - Daryo, 1996, No.1, p.4.

8. «Sprvka otaddziksko - turetsskikh otnosheniyakh», p.3.

۹. مطلب از نامه سفیر جمهوری تاجیکستان در ترکیه جناب یعقوب سلیم اف به وزیر امور خارجة جمهوری تاجیکستان جناب تلبک نظراف. نامه مربوط به سال ۱۹۹۷، شماره — ۲/۰۱۱۶. (از دفتر ثبت وزارت امورخارجة جمهوری تاجیکستان)

- «spravka o taddziksko - turetsskikh otnosheniyakh», p.4.

۱۱. همان مأخذ، همان صفحه.

۱۲. در این باره ر.ک.به: روزنامه جمهوری تاجیکستان، سال ۱۹۹۶.

۱۳. ایردیوانلی ارخان. شاخه پرواز می‌باشیم - دریا، ۱۹۹۶، شماره اول، ص ۱۱.

14. Danilov V. Tartsiya i postsovetskaya Tsentral'ne- ya Aziya. - «Aziya i Afica segodnaya», 1994, No.2, p.23.

۱۵. همان مأخذ، همان صفحه.

16. Starchenkov G., Turaddzev V. Begom V XXI vek.

- «Aziyei Africa segodnya, 1994, No.2, p.18.

17. Danilov V. Turtsiya i postsovetskaya Tsentral' - naya Aziya, p.31.

۱۸. همان مأخذ، ص ۳۲.

۱۹. همان مأخذ، ص ۳۱.

۲۰. همان مأخذ، ص ۳۲.

21. Starchenkov G., Turaddzev V., Begom V XXI vek, p.16-17.

۲۲. همان مأخذ، ص ۱۹.

۲۳. ر.ک.به:

Vneshnyaya trgovlya. Turetsskiy Kvar-tal'niy Byulleten'. 1995, No.1. Ankara, p.3-4.

۲۴. همان مأخذ، ص ۴.

۲۵. همان مأخذ، ص ۷.

۲۶. همکاری‌های سودمند، ص ۱۳.

24. Budt li plodotvernim dialog?, p.4.

۲۸. همکاری‌های سودمند، ص ۱۴.

۲۹. همان مأخذ، همان صفحه.

۳۰. همان مأخذ، همان صفحه. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی